

KISKÖRÖS MÚLTJÁBÓL

A kiskőrösi történetírás hivatalos lapja — Várostörténeti folyóirat — Megjelenik kéthavonta — ISSN 2676-8461

Előfizetési árak:
Szabadon hozzáférhető
www.psvkkiskoros.hu

Felelős szerkesztő: Turán István
Felelős kiadó: Turán Istvánné
Kiadja: Petőfi Sándor Városi Könyvtár
6200 Kiskőrös, Petőfi tér 4/b

A lap szellemi részét illető közlemények
a szerkesztőséghez küldendők:
konyvtar@psvkkiskoros.hu

A tartalomról: Turán István – „Történelmének mérőföldköves állomásához érkezett” – Ötven éve nyert városi rangot Kiskőrös (Első rész); Fodor Tamás – Botrányhős arisztokrata is képviselte Kiskőröst a dualizmus parlamentjében (Első rész); Turán István – 50 éve nyilvánították várossá Kiskőröst. A várossá építés fényképei – Második rész; Lapszemle – Miről írt a helyi sajtó 100 évvel ezelőtt?

„Történelmének mérőföldköves állomásához érkezett”

– Ötven éve nyert városi rangot Kiskőrös –

(Első rész)

A Petőfi 200 emlékévként ugyan némileg háttérbe szorítja, mégis, 2022. december 30-án egy másik kerek évfordulót is szándékozik megünnepelni Kiskőrös lakossága. Ezen a napon lesz ugyanis ötven esztendeje, hogy a korábbi nagyközség városi rangot nyert. Nagy ünnep volt ez annak idején, hatalmas külsőségekkel, országvezetőkkel, épületátadással. A kézzel festett, báránypapírral készült díszes oklevelet maga Losonczi Pál, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke (ez a funkció ma többé-kevésbé az államfőnek feleltethető meg) hozta

el, és ünnepi tanácsülés keretében, a város kulcsával együtt adta át dr. Oláh Pál tanácselnöknek. Petőfi Sándor születésének 150. évfordulóját szülőhelye immár városként érthette meg. Ezt a különleges eseményt persze korábban a település történetében soha nem látott fejlesztések és átépítések előzték meg, sőt, a nagy építkezések 1973 után is folytatódtak. Urbanizáció, iparosítás, lakásépítések, közműépítések zajlottak évtizedeken át, mire a régi falusias arculatú Kiskőrös egy a korszakban korszerűnek és modernnek nevezhető szocialista kisvárossá vált. S ugyan

az így megteremtett új arculatot az utóbbi félszáz évben számos (sokszor jogos) kritika érte, vitathatatlan, hogy Kiskőrös a városi rang megszerzésével előnyt szerzett a térség többi településével szemben. A következő tanulmányban ezt a folyamatot szeretnénk alaposabban körül járni és a nagyközönség számára bemutatni.

Községi politika és fejlesztések 1950 előtt

Habár az 1972-es évszám jórészt benne él a helyi köztudatban, azt már sokan nem tudják, hogy ekkor tulajdonképpen Kiskőrös nem csupán elnyerte, hanem visszanyerte a városi rangot. Bő száz esztendővel korábban ugyanis a települést még mezővárosként tartották számon, ezt a címet II. József király idejében szerezte meg, egészen pontosan 1784. június 18-án. Ez a több kedvezményt is magába foglaló cím azután 1871-ben az úgynevezett községi törvénynek esett áldozatul (1871. évi XVIII. törvénycikk).¹ A Monarchia idején az államhatalom a községekre (ti. közigazgatási egység) alapozta az új polgári közigazgatási modelljét, ahol a városi cím elnyeréséhez nem csak a központi fekvés, a lakosság szám, de a település bevételei is jelentősebbnek kellett legyenek. Utóbbi híján Kiskőrös ebben a rendszerben nagyközség lehetett, bár ezt a korabeli polgárság igencsak nehezményezte. Jó példa erre a központi hivatalnak, a járásbírósnak és a jegyzőnek helyet adó



A Petőfi Állami Általános Iskola főhomlokzatának építése 1960-ban. Még a funkcionális épületek felépülése előtt egy nagy központi iskola építéséről döntöttek (Prepszent István gyűjteménye)

¹ 1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről. Forrás: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87100018.TV&targetdate=&printTitle=1871.+%C3%A9vi+XVIII.+t%C3%B6rv%C3%A9ny+cikk&referer=1000ev> Utolsó letöltés 2022. szeptember 20. 14:49

épületnek a kérdése. 1893-ban készült el, tehát már húsz évvel a községesítést követően, mégis Városházaként adták át, így is emlegették, a Községháza elnevezés csak az 1920-as években terjedt el, akkor sem homogén formában.

Az országban ekkortájt az urbanizáció még gyerekcipőben járt, a vidék döntő többsége falusias és agrár jellegű arcot mutatott, 1900-ban a lakosság mindössze 13,8%-a élt városokban, ez az arány 1950-re 36,8%-ra nőtt, jelentősen lemaradva a bő 50%-os európai átlagtól. Ráadásul az arányváltozásban nagy szerep jutott a trianoni országvesztésnek, a kevésbé urbanizált peremterületek elvesztése miatt automatikusan nőtt a városiak aránya. Budapest főváros és az agglomeráció gazdasági-társadalmi túlsúlya is ebben az időszakban alakult ki.²

Kiskőrösön a jelzett korszakban mindössze egyetlen egyszer nyílt lehetőség a korábbiakhoz képest nagyobb volumenű városfejlesztésre. Az 1900-as évek szőlőkonjunktúrája addig nem látott bevételekhez juttatta a települést, a betelepített szőlőterület nagysága fokozatosan és jelentősen növekedett, ez pedig kihatott a lakosságszámra is. A piacszerzés szempontjából kiemelt szerep jutott a vasút 1882-es megépülésének, tíz évvel később Kiskőrös már járásközpont volt. Mivel a község képe ennek ellenére szinte semmiben sem különbözött egy 19. századi alföldi falusias mezővárosától, az előjáróság hitelek vállalásával, de stabil pénzügyi háttérrel 1913-ban arról döntött, hogy néhány nagyobb szabású építkezést valósít meg, hogy a központ polgári arculatot nyerhesen. Az apostagi alapítású pénztárat, az Első Dunavidéki Takarékpénztár itt építette fel új székházát 1914-ben. A régi erősen leromlott állapotú uradalmi vendégfogadót elbontották, helyette megépült a korszerű Szarvas Szálló, amelyhez színházterem (és mozgóképszínház) is tartozott. Kibővítették a Városházát, így a községi rendőrség, az adócsoport és a pénzügyőr szakasz is itt kapott hivatali helyiségeket. A helyi közoktatás fejlődésének előmozdítása érdekében hozzáfogtak a Petőfi Polgári Iskola építéséhez, amelyet azonban csupán 1919-re sikerült befejezni, nem kevés állami segítséggel. A helyi evangélikus egyház felújította és átépítette csonka tornyú templomát, Majoros Pál magánkereskedő pedig emeletes bérházat építtetett leégett nádfedeleles üzlete helyén. Mindösszesen ennyi tehát a „nagyobb volumen”, igaz ezeknek az építkezéseknek a döntő többsége 1913-14-ben lezajlott. Minden bizonnyal a folytatás is meglett volna, ám a történelem, és az első világháború ese-

ményei közbeszóltak. Az éppen csak meginduló fejlődés hosszú időre holtpontra jutott.³

A két háború közti időszak ugyan tartalmazott néhány fontos fejlesztést, az agrár jellegű külső némileg visszaszorult, ám az átutazó érzése továbbra is az lehetett, hogy egy „nagy faluban” jár-kel. Ez pedig már csak azért is figyelemre méltónak számított, mivel a tízezer főt bőven meghaladó lakosságával a térség legnagyobb településéről volt szó, ahol a központ és a peremterületek között óriási kontraszt látszott. A vertfalú, nádfede-

zépére megtörtént a két fő útvonal (Kossuth és Petőfi utcák) kikövezése kis kockakövel. 1935-ben a villanytelep tulajdonosa új mozgóképszínházat építtet a Városháza mögötti utcában. A korszak utolsó jelentősebb építkezése 1941-ben zajlott, amikor a Bajai Takarékpénztár építette fel székházát a Kossuth utcában. Csatornázásról, közművekről, infrastrukturális fejlesztésekről ekkor még nem beszélhetünk. Különösen feltűnő volt még az 1940-es években is a járdák szinte teljes hiánya. A lakáshelyzet semmit sem



A postahivatal és biztosító iroda épületének munkálatai 1966-ban (Jankó Béla felvétele)

les lakóházak még 1950 körül is meghatározó számban voltak jelen. Mégis, több fontos fejlesztést is ki kell emelnünk, hozzátevé, hogy ezek egy része a kezdeti sikeres indulást követően általában megrekedt.

A nagyobb építkezések száma csekély és időben is eltértek egymástól. 1924-re felépült és megkezdte működését Moravcsik (később Marosi) János villanytelepe a Szent István utcában, villamos áramot biztosítva ezzel a középületeknek és a központ környékének. Szintén ebben az évben készült el a csendőrlaktanya a vásártér közelében. 1929-ben a magyar királyi adóhivatal új székházát építtetett és helyi fiókot nyitott a Kossuth Lajos utcában. 1927-ben felállították a község egész alakos Petőfi szobrát, a harmincas évek közepére pedig a környező piacteret sikerült parkká alakítani, a hetipiac elköltözött a Szarvas Fogadó elé. A baptista gyülekezet új templomot építtet a Kálvin utcában, valamint az izraelita egyház is felújította és átépítette zsinagógáját a Petőfi utcában. A helyi római katolikus egyházközség 1926-ban új óvodát és zárdaiskolát építtetett, majd állami segítséggel egy kereszthajóval bővítette templomát 1931-ben. A harmincas évek kö-

változott, igaz az újabb lakóépületeket nád helyett cserépbortóval láttak el. A húszas évek közepén nyitották meg a Rákóczi utca végén található ún. Újtelepet, ahol a szegényebb tisztviselők, az alsó középosztály tagjai, valamint a trianoni menekült családok juthattak kedvezményes házhelyhez. Több beruházás, mint például egy fürdő, vagy a Kecskemét-Kiskőrös gazdasági vasút csupán álom maradt.⁴

Nem segítette a város fejlődését az a tény sem, hogy nagyjából tízévente súlyos válsághelyezettel nézett szembe az ország lakossága, s benne Kiskőrös nagyközség. A Monarchia korának nyereségét az első világháború és a trianoni országvesztés törte le, a húszas évek lassú gyarapodásának az 1929-33-as gazdasági világválság vetett véget, majd a harmincas évek eredményeit a második világháború és a szovjet megszállás pusztította el. Utóbbi kettő épületekben is mérhető, hiszen a vasútállomást a visszavonuló magyar csapatok felrobbantották, a polgári iskola épületét pedig a szovjet tisztiskolások felgyújtották. Ezt követően az újrakezdés ígérete helyett sztálini típusú diktatúrával, a Rákosi-korszak nélkülözésével kellett szembenézzen a

² Kovács Zoltán: Városok és urbanizációs kihívások Magyarországon. In: *Magyar Tudomány*, 2017/3. sz. 302-310. 304. o.

³ Bella Tibor Zoltán-Szedmák Tamás-Turán István: *Kiskőrös története*, Kiskőrös Kultúrájáért Egyesület, 2018, 146-151. o.

⁴ Uo. 196-203. o.

kor embere. Ha ebből a szemszögből nézzük dolgokat, az 1960 előtti helyi várospolitikai nem kevés kihívást tartogatott.

Kiskőrös a városiasodás útján

Az urbanizáció történetében fontos határpont az 1950-es év. A Közép-Kelet Európában hatalomra jutó államszocialista rendszerek ugyanis kiemelt figyelmet fordítottak a városfejlesztés irányába, az (erőltetett) iparosítás mellett az egyik legfőbb célkitűzésük volt ennek előmozdítása. A kérdés nem volt független a hagyományos paraszti társadalom felszámolásától és az ipar számára szükséges munkaerő biztosításától. A városok tehát előnyt élveztek a falvakkal szemben a fejlesztési források elosztása (infrastruktúrafejlesztés, ipari beruházások, állami lakásépítések stb.) terén, ami a munkahelyek és lakások, ennek nyomán pedig a népesség növekvő területi koncentrációjához vezetett.⁵

Kiskőrösön 1949-et megelőzően elenyésző számban valósult meg jelentősebb állami fejlesztés, a vasútépítés mellett talán csak néhány iskolaépület, és az 1937-ben épült borpince sorolható ebbe a kategóriába. Az infrastrukturális, esetleg egyéb kisebb mértékű fejlesztések (pl. a Petőfi téri Közkút, az ún. artézi kút) jellemzően vármegyei törvényhatósági források bevonásával történtek. Középületek az adóhivatal és a csendőrlaktanya kivételével nem épültek.

A nagyobb ipari beruházások 1949-ben kezdődtek. Mezőgazdasági vidék lévén először az ehhez kapcsolódó ágazatok telepítése történt meg, úgymint a gépállomás létrehozása, valamint a szeszfőzde és a konzervgyár beindítása. A helyi mesteremberek műhelyeit államosították, ők maguk pedig az újonnan szerveződő kisipari termelőszövetkezetben (ti. ktsz) folytathatták munkájukat, alkalmazottként. A Kiskőrösi Vegyipari KTSZ-ben a legkülönfélébb szakmák képviselői voltak jelen, egy idő után részlegekbe szerveződtek, majd 1961-re elkészült a Kossuth utcai központi telephely. A hatvanas években induló lakásépítésekben fontos szerep jutott a vállalatnak.⁶

A háborús károk helyreállításának döntő része még a negyvenes évek második felében megtörtént, 1952-ben új állomásépület épült, valamint teljes szakaszon megnyitották a Kecskemét-Kiskőrös keskeny nyomtávú gazdasági vasutat, amely az 1945 előtti vi-



Épül az új szövetkezeti áruház a Kossuth utcában 1966-ban (Jankó Béla felvétele)

lág egyik be nem váltott ígérete volt. Főként az ekkor még jelentős méretű tanyavilág lakosai számára volt fontos. 1955-re helyreállították a régi polgári iskola épületét, így megkezdhette működését a Petőfi Sándor Általános Gimnázium. Amennyiben nem született volna kormánydöntés gimnázium elindításáról, úgy ez az épület (valójában a négy fal állt csupán) minden bizonnyal az enyészete lett volna.⁷

A források szerint ugyanebben az évben került sor arra a megyei tanácsi értekezletre, ahol a felsőbb hatóságok arról döntöttek, hogy Kiskőrösnek el kell indulnia a várossá válás útján, ehhez pedig jelentős forrásokra számíthat. A település középfokú központtá szervezése abból a szempontból logikus és helytálló célnak bizonyult, hogy bár a kiskőrösi járás⁸ mind lakosságában, mind területben jelentős tényezőnek számított Bács-Kiskun megyében, még a majd' 13.000 fős lakosságot számláló járásközpont sem rendelkezett városi ranggal, ilyen funkciót ellátni nem volt képes. A legközelebbi városok Kalocsa és Kiskunhalas 30 km-re, míg a megyeszékhely Kecskemét 60 km-re fekszen Kiskőröstől.⁹

Az ekkortájt még csekély állami és megyei források mellett fontos szerep jutott az 1955-ben létrehozott ún. községfejlesztési alaphoz, ahová a tanács a bevételek egy részét átcsoportosította, azzal a szándékkal, hogy ebből az összegből csak településfejlesztések valósulhatnak meg. Mindez, a korszakban

jellemző módon kiegészült a lakosság által felajánlott társadalmi munkával. Utóbbi a lakóházépítésnél, a járda, de még az utépítéseknel is jelentős tényezőnek bizonyult. 1962-ig az alap forrásait felhasználva elkészült 12.000 m² járda, 15 darab közterületi Norton kút, 24.950 m² parkosított terület, 212 darab utcai világítótest telepítése, 3 km villanyhálózat bővítés, továbbá 1957-ben megnyitott a termálfürdő 3 darab medencével, megkezdődött a vízmű (ti. víztorony) építése, a sportpálya kialakítása, valamint a 35 fős bölcsőde is bővült 15 férőhellyel. Ezekhez a fejlesztésekhez a községi alap (az állami támogatások mellett) hét év alatt 10.125.300 forinttal járult hozzá.¹⁰

Az előbb felsoroltakon kívül külön is érdemes foglalkoznunk az új 12 tantermes Petőfi Állami Általános Iskola épületével, amely 1960-61-ben épült. 1948-ban az iskolák államosításával megszűnt az egyházi oktatás Kiskőrösön, a legnagyobb intézmény, az evangélikus iskola állami kezelésbe került. Egyrészt ennek az épületnek a leromlott állapota (a 19. században épült több hullámban), másrészt a településen szétszórott többi intézmény tehermentesítésének célja is szükségessé tette egy új, központi épület meglétét, nem beszélve a növekvő születésszámról. 1959-ben a Bács-Kiskun Megyei Építőipari Vállalat építésze Balogh István kapta a feladatot az intézmény terveinek elkészítésére. A járási tanácsi és pártszervek a helyszín kijelölésekor úgy döntöttek,

⁵ Kovács, i. m. 304. o.

⁶ *Kiskőrös története*, 2018, 301-302. o.

⁷ Uo.

⁸ Tíz évvel később a Kiskőrösi Járást a következő településekből állt: Kiskőrös, Kecel, Soltvadkert, Császártöltés, Imrehegy, Tázlár, Bócsa, Kaskantyú, Tabdi, Páhi, Csengőd, Akasztó, Soltszentimre, Fülöpszállás. Ezek közül városi ranggal egyetlen egy sem rendelkezett.

⁹ A Kiskőrösi Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága jelentése Kiskőrös község községfejlesztési feladatairól. Forrás: A várossá fejlesztés dokumentumai PSVK HGY.

¹⁰ Uo. 1. o.



Az evangélikus iskola elbontását követően épül az MSZMP Járási Pártbizottsága és a járási hivatal székháza 1966-ban (Tömör János felvétele)

hogy a központban található egykori ún. zsidónegyed és a környező lakóházak kisasajátításával és elbontásával megfelelő méretű terület fog rendelkezésre állni. Ezen az Okolicsányi (ekkor Lenin) utca, a Pozsonyi utca és a Báthory utca által határolt területen állt a régi izraelita felekezeti iskola, a Nagytemplom (már 1950-ben elbontották), valamint a Kistemplom (mai Zsinagóga) és több lakóház. A kisasajátítások nem kevés indulattal és konfliktussal jártak. Egyrészt a Kiskőrösi Izraelita Hitközség tulajdonjogilag elvesztette megmaradt zsinagógáját és területeit. A kialakuló feszültségeknek döntő szerepe volt a hitközség megszűnésében, illetve a holokausztot túlélő helyi zsidóság elköltöztetésében. „Kiskőrösön, ahol 14 zsidó maradt [valójában többen voltak], majdnem kiátkoztak, hogy kiereszkoltam Ortutay Gyula képviselő kívánságára a zsinagóga átengedését az iskola kibővítésének céljaira.” – írta 1960-as jelentésében Sós Endre a Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete akkori vezetője, aki „Sipos” fedőnéven az állambiztonság ügynöke volt.¹¹ Másoktól, így a Lálity iparoscsaládtól előbb kertjüket, majd lakóépületüket vették el, igaz utóbbi legalább a bontástól megmenekült. 1958-ban a kormány képviselőjében a településen járt Apró Antal, a minisztertanács elnökhelyettese, aki támogatásáról biztosította a helyi vezetést az iskolaépítés ügyében.¹² Az épületbontások, korabeli nyelven a „szanálások” után következhetett a kivitelezés, amely 1961-re fejeződött be:

„A főút felé nyitott udvarrész, az épületen

belül pedig zárt díszudvar alakult ki. A főbejárat a forgalommentes lakóútról nyílik. Az óvóhely körülsáncolása révén keletkező mesterséges domb az udvarterülettel szervesen összefügg és erre vezet fel a főbejárat olaszlépcső. A kazánház és a gondnoklakás külső megközelítésű.

A függőleges teherhordó szerkezet általában téglapillérváz, a födémek vasbetongerendás és tálcás födémek. Az épület kívül mezőtéri téglaburkolatú, ablakparapeteken szürke, csiszolt műköburkolattal. Egyik oromfalat különféle befalazott geometriai idomok díszítik. Az iskola szivattyús melegvízfűtésű, a tornaterem léghűtéses. A keletkező szennyvizek részére önálló szennyvíztisztítótelep épült a kazánház közelében.¹³

Az átadóünnepségre 1961. április 4-én került sor részben a Petőfi téren, részben az új iskolaépületben. A rendezvényen jelen volt dr. Ortutay Gyula országgyűlési képviselő is.¹⁴

Az első községfejlesztési terv és végrehajtása

1962-ben került sor arra a járási és községi tanácsi közös ülésre, ahol először döntöttek a városi cím kérvényezéséről és a következő évek nagyarányú fejlesztéseinek terveiről, számításba véve a szükséges anyagiakat is. Az első célkitűzések még csupán az 1963-64-es évekre szóltak, ám a bővülő repertoár miatt hamar nyilvánvalóvá vált, hogy szükség lesz egy átfogó rendezési tervre. Ennek megvalósítása tulajdonképpen egészen a vá-

rossá nyilvánításig, vagyis 1972 végéig elartott. A változások ekkortól fogva látványossá váltak.¹⁵

A villanyhálózat további bővítése, közművesítések, útépítések és új, nagy méretű épületek építése jellemezte ezt az időszakot, amelynek során az addig évtizedeken, másutt évszázadokon át meghatározó településképp jelentősen átalakult. Ezeknek a változásoknak természetesen nem létezett (és ma sem létezik) egységes megítélése, a skála a konszenzusostól egészen a szükséges jó/rossztól a szükségtelen jó/rosszig terjedhet. Mindenesetre az 1963-ban megválasztott községi tanácselnök Kurucz Sándor a járási vezetéssel való nézeteltérések és konfliktusok miatt 1965-ben lemondott tisztségéről, utóda Havasi Gyula lett. A hatvanas évek második felétől ennek a várossá építési folyamatnak a pártszervek részéről Juhász István községi PB titkár, a járási tanács oldaláról pedig Csizmadia Tibor VB elnök lett a vezető személyisége. „Jelentős föltétel Kiskőrös községnek külső képének a megváltoztatása, városias képet adni neki. Ez egy igen nehéz feladat, hiszen a fölszabadulás előtt jelentősebb középület, közintézmény nem épült, de a lakóépületek is nádfödeles, régi házak voltak. Ezeknek kellett egy részét szanálni, és olyan közintézményeket kellett létrehozni, amelyek egy leendő város vonzáskörzetéhez elengedhetetlenek.” – foglalta össze gondolatait a Szomjas György által rendezett Kiskőrös, 1971 című riportfilmben. 1971-ben a III. Tanács törvény hatálybalépésével a járási tanácsok önkormányzati jellege megszűnt, járási hivatalokká alakultak, megyei alárendeltségben. Így a várossá nyilvánítás előtti évben a döntési pozíció a községi tanácshoz került. Vezetője, mint említettük, Havasi Gyula volt, őt 1972 közepétől Oláh Pál váltotta. A várossá nyilvánító oklevelet már ő vette át, s ő is maradt a városi tanács elnöke egészen 1990-ig.

Az említett jelentősebb középületek közül a legfontosabbnak a szövetkezeti áruháza, a postahivatal és a nemzeti bank épülete, valamint a járási tanács és az MSZMP járási pártbizottságának székháza bizonyultak, ezek készültek el leghamarabb, 1966-67-re.

A hatvanas évek második felétől gombamód kezdtek szaporodni az országban a nagyméretű áruházak, a korábbi évekhez képest óriási árukészlettel. Ebbe a sorba illeszkedik a kiskőrösi is. Az áruháza volt a második, ám a legnagyobb önkiszolgáló üzlet a településen, árukínálata jelentős volt, emellett pedig reprezentatív célokot is szol-

¹¹ „Új elnöknek G. Ernőt választottam meg...” In: Szombat, 2001/ 3. sz. 16-17. o.

¹² Tanácsok Lapja, 1958. május 15. 1. o.

¹³ Balogh István: 12 tantermes általános iskola, Kiskőrös. In: Magyar Építőművészet, 1964/6. sz. 34-36. o.

¹⁴ Petőfi Általános Iskola dosszié. Forrás: PSVK HGY. A várossá fejlesztés iratai.

¹⁵ Uo. 2. o.

gált: egy új fogyasztási kultúrát honosított meg, amely jól illett a hatvanas évek „gulyáskommunizmusának” világába. A Petőfi tér és a Kossuth utca találkozásánál épült, a régi Dingha-féle ház helyére. Üzemeltetését a Kiskőrösi Földművelésügyi Szövetkezet (később Kiskőrös és Vidéke Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet) végezte. Ruházat, cipő, műszaki és konfekció részleggel működött, nem túlzás kijelenteni, hogy az egész község a csodájára járt, ugyanakkor modern formája miatt már az átadás évében (vagyis 1966-ban) is „koporsónak” gúnyolta a népnyelv. Az áruház központi fekvése miatt igen hamar egyfajta „mini városközpont” funkciót töltött be, ezt megőrizte egészen a rendszerváltozásig. Az emeletre vezető lépcső fordulójában egy a korszakra jellemző műalkotás is helyet kapott, Bugyil Ferenc Almaszedők című mozaikja ma is látható.¹⁶

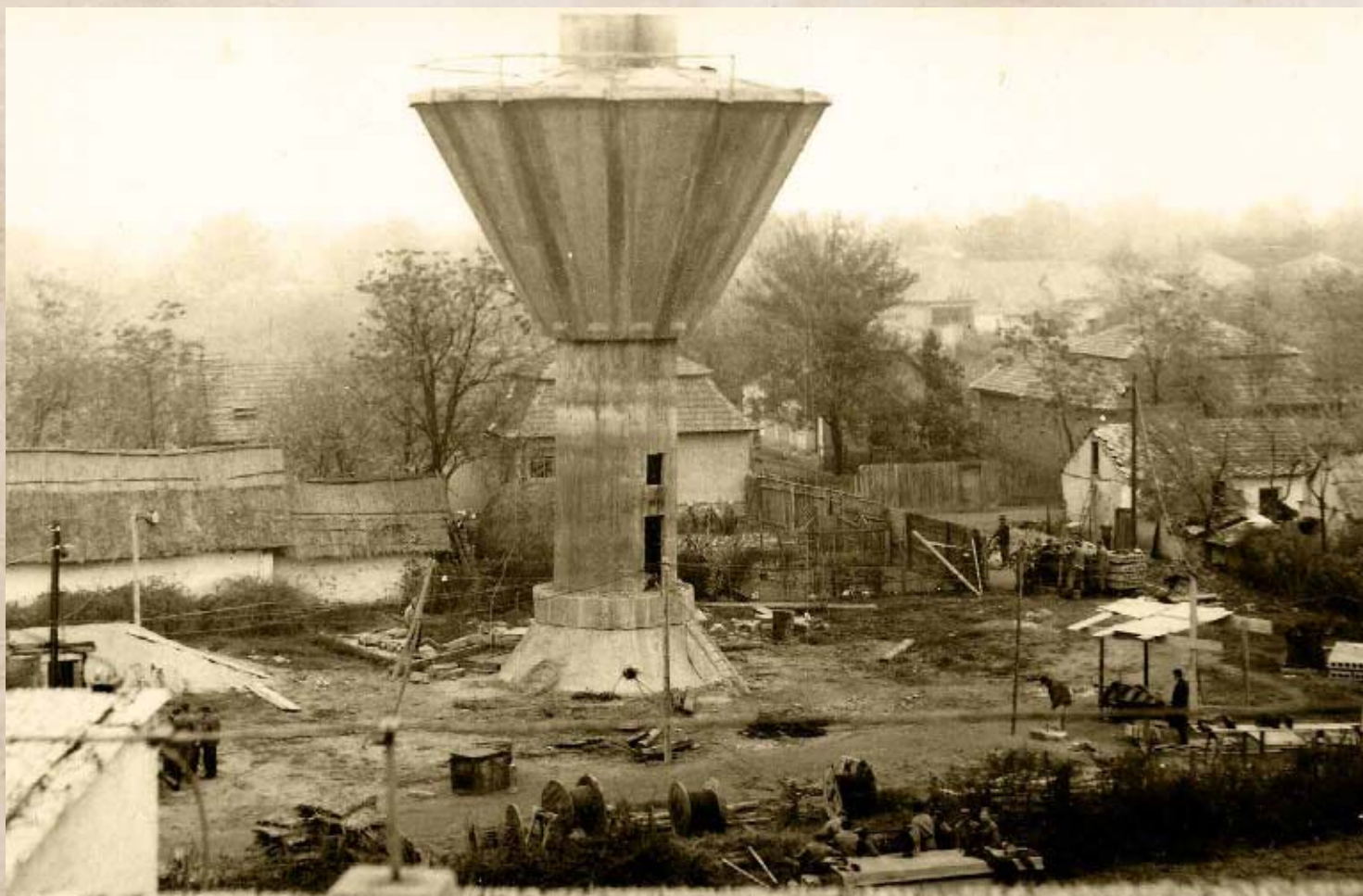
A postahivatal a régi Hangya üzlet és a Szarvas Fogadó bal oldali bazárépülete helyére épült 1966-67-ben. Ma már kevésbé ismert, de az épület eredetileg több közhivatalnak is helyet biztosított: „Két oldalról közelíthető meg, amelyben három intézmény foglal helyet: a Magyar Posta, az Állami Biztosító és

a Magyar Nemzeti Bank. A három intézmény ügyfél-, illetve a dolgozók forgalmát el kellett különíteni. Ily módon az ügyfélforgalom, illetve beközeledés a főútvonalakról történik, éspedig a Kossuth Lajos utcából a Posta és az Állami Biztosító, a Tomori utcából pedig a Magyar Nemzeti Banké. A dolgozók a Tomori utcából és a „Szarvas Szálló” felőli oldalon érik el munkahelyüket. A posta részére szükséges postakocsi-tároló udvar tervezését a tervező úgy oldotta meg, hogy a földszinti épület övezi a postakocsi udvart.”¹⁷ A Tomori utcai falon helyet kapott Túry Mária festőművész A nap dicsőítése elnevezésű mozaikja.

Helyi szinten a lehangosabb és legnegatívabb visszhangot a korszakban, illetve napjainkban is a népnyelv által „négyemeletesnek” nevezett, a Járási Tanácsnak és az MSZMP Járási Pártbizottságának helyet biztosító ún. Iroda-ház kapta, nem is annyira az esztétikai minőség miatt, inkább azért, amely épületet elbontottak az építkezés céljából. Ez pedig a régi evangélikus iskola volt, amelyet 130 éves múlt után 1965-66-ban eltüntettek a Petőfi Sándor és a Pozsonyi utcák kereszteződéséből. Azt a tényt, hogy iskolaépületnek 1965-ben nem felelt meg, kevesen vitatták.

Az iskola ugyanakkor szerves része volt a helyi identitásnak, generációkon át jártak ide a kiskőrösi gyerekek, hogy elemi iskolai tanulmányaikat teljesítsék. A 70 cm vastag falakkal bíró épület ráadásul meglepően jó statikai állapotban volt, még a bontási munkálatokat végző mesterember is megjegyezte, hogy hibának tartja az eltüntetését: „a tetőszerkezet olyan hossz mértékű fából volt fűrészelve, amit én sem tudtam valamikor elképzelni. A székállás meghaladta 25-30 m hosszúságot is, ami egy darabban volt. A földem csapolt megoldással, vörösfenyőből készült, átmérője a 40-60 cm-t is meghaladta. Lebontáskor teljesen ép állapotban volt. [...] Véleményem szerint az iskola olyan állapotban volt, hogy több száz évig is megmaradhatott volna. Ilyen műemlék jellegű ritkaságokat nem szabad lebontani, sőt rendbehozatalán kellene lenni.”¹⁹

Mégis lebontották. Ne gondoljuk azonban, hogy ez volt az egyetlen lehetséges helyszín, több alternatíva is létezett. Péntek László főmérnök már 1963-ban letette az asztalra hat pontos javaslatát ebben a témákban. A régi evangélikus iskola mellett szóba jött még a mai művelődési központ helyén álló egykori



A víztorony építési munkálatai 1966-ban (PSVK HGY)

¹⁶ Kiskőrös története, 2018, 326. o.

¹⁷ Szende László: Posta és banképület, Kiskőrös. In: Magyar Építőművészet, 1968/6. sz. 28-29. o.

¹⁸ Szilágyi Sándor: Rekviem a volt evangélikus iskoláért. In: kis KŐRÖSI lap, 1997. február 28. 8-9. o.

¹⁹ Feljegyzés a Kiskőrösi „Iroda-ház” /tanácsház, pártház stb./ elhelyezéséről. Forrás: PSVK HGY A várossá fejlesztés iratai.



A 621. számú Ipari Szakmunkásképző és a kollégium építése 1969-ben (Lakos József felvétele)

Tölgyszéki, Haskó és Kudron házak helye, a Kossuth utca 11. és a gimnázium közötti terület, a Safáry utca és a Szent István utca közötti társasház helye, a Martini és Árpád utcák sarkán található ún. Pap-kert (ma élelmiszerüzlet található itt), valamint az Árpád utca és a Csányi utca sarkán található terület. Az egyes pontok esetében számításba vették a kisajátítási és bontási költségeket, ám végül nem ez bizonyult a legfontosabb tényezőnek, amiért is az iskola telke mellett döntöttek. Egy pártháznak a korszakban ugyanis, a korabeli vélekedés alapján, „központi helyen kellett lennie”. Ilyen helyen volt a jóval alacsonyabb presztízsű községi pártbizottság épülete, amely 1960 óta állt a közeli Csirkepiac téren. Ráadásul a tervek készítésénél eredetileg a régi Iparoskör épületét is eltüntették volna, hogy annak helyére egy ugyanakkora emeletes épületet húzzanak fel a tanács és szolgálati lakások céljára. Ez utóbbi valószínűleg anyagi okokból nem valósult meg.¹⁹

A középületek építésével párhuzamosan zajlott az új lakóépületek és a közművesítések kivitelezése is. „Kiskőrös községben lévő és élő szövetkezeti parasztság családi házak építésével saját részére igyekszik megoldani a saját lakás problémáját, azonban a nagy számú bérből és fizetésből élők lakásproblémája jelenleg igen súlyos. [...] Az állami és tanácsi rendelkezésű lakások száma oly csekély a községben, hogy a jogos lakásigénylési problémák kielégítése hosszú időn keresztül sem látszik megoldhatónak. A fegyveres testületek tagjai is igen komoly számú lakóépületet foglalnak el.” – festett borús képet Kiskőrös lakáshely-

zetéről 1962-ben Szabó Gyula tanácselnök.²⁰ 1966-ban elkészült a későbbi Ligeti utcában a víztorony, majd az évtized végére csatornázási és villanyhálózat bővítési munkálatok zajlottak. A Batthyány és a Tavasz utcákban főként a tanács és a pártszervek tisztségviselői és dolgozói számára 1 emeletes 4 lakásos társasházak (MNOT.146/56 típusú alapján) épültek. Az új utcákat a népnyelv éppen ezért találóan „káder dülöknek” nevezte el. Az építkezések jórészt az Országos Takarékpénztár hitelprogramjának segítségével zajlottak, a kivitelezést a KTSZ Építési Osztályának dolgozói végezték. Ezek az épületek még téglából készültek, a paneltechnológia majd a hetvenes években válik meghatározóvá.²¹

Az évtized végére, 1969-70-ben az Árpád utca arculata is jelentősen átalakult. A Nagy István féle daráló elbontásával újabb területek szabadultak fel, építőanyagának felhasználásával az új sportpálya mögött kispuskalóteret alakítottak ki. A Bajcsy-Zsilinszky utca és a Mészáros utca közötti területen újabb nagyszabású építkezések kezdődtek. A gimnázium utcai kerítését elbontották, az iskolaépületet pedig a Mészáros utcai oldalon újabb 4 tanterem és 2 előadó építésével bővítették. Az oktatásban az általános tananyag mellett megjelentek a mezőgazdasági ismeretek is, így a gimnáziumi mellett kertészeti szakközépiskolai képzés is elindult. Az ún. tisztiház bővítése is ekkor zajlott, valamint a kialakuló Ligeti utcában a KTSZ dolgozói öt társasházat építettek fel a víztorony közelében. Az utca túloldalán a növekvő számú bejáró gyermekek elhelyezésének segítése

céljából 160 férőhelyes kollégium épült.²²

A Kádár-korszakban indult be igazán Kiskőrösön a szakmunkásképzés. Bár az 1950-es évek kezdeti iparosítási programja nyomán 1958-tól működött külön oktatás erre a célra Istenes József igazgatásával, mostoha körülmények közt tanulhatták a szakmát a diákok a Szarvas Fogadó mögötti kis épületben. Pedig az 1960-as években már sorra nyitnak és bővülnek a szocialista üzemek egyre több utánpótlást kívánva. Először a Gépjavító Állomás nyitott tanműhelyt 1963-ban. Mivel a tanulók létszáma 1968-ban már 502 főt számlált, a község és a megyei tanács is belátta, hogy az új iskola felépítése elkerülhetetlen. 1969-ben sor került egy 6 tantermes épület avatására, a következő évben pedig már különálló intézményként, 621-es számú Ipari Szakmunkásképző Intézet néven működött, 565 diákkal. Az 1970-es, majd az 1980-as években az iskolai létszám tovább növekedett, sikerült integrálódnia a városban működő vállalatok utánpótlásrendszerébe.²³

A Kiskőrösi Vegyesipari KTSZ 1951-ben alakult Gárdonyi Hermann alapító elnök vezetésével, további hat elnökségi tag részvételével. A korábbi mesteremberek 1949-et követően már nem dolgozhattak tovább önállóan, szövetkezetbe tömörülve folytathatták munkájukat, ahová korábbi munkaeszközeiket is magukkal kellett vinniük. A faipari részleg volt az első iparág, amely megkezdte a termelést, később további szakmák csatlakozásával a profil fokozatosan bővült. 1958-ban galvanizáló üzem kezdte meg működését, majd 1960-ban megépült a Kossuth utcai üzem, ahol először faipari gépek gyártása kezdődött. Három évvel később kezdtek meg a bukósisakgyártást, továbbá ekkortól működött az építőipari részleg is. 1965-től a termelési érték már meghaladta a 100 millió forintot. A szolgáltatóipar fejlesztésére 1970-től fektettek nagyobb hangsúlyt, ezt követően döntött a vezetőség a városközpontban, az áruház szomszédságában egy szolgáltató és irodaház, valamint az Izsáki úton egy autószerelv megépítéséről. Mindkettő átadására 1972-ben került sor.²⁴

Még 1964-ben elkészült húsz belterületi utcának az útterve, az évtized végére több szilárd, zúzottkőves burkolatot kapott. Ugyan a Kossuth utca kiegyenesítése átcúszott az 1970-es évekre, de a kisajátítások már ekkor megkezdődtek. A kijelölt új iparterületek közművesítése megkezdődött. A Kossuth utcai nagykanyer átvágásáról és az utca kiegyenesítéséről is döntöttek, ám ez az

²⁰ Kiskőrös Községi Tanács VB. 1199/3/1962. sz. feljegyzése. Forrás: PSVK HGY A várossá fejlesztés iratai.

²¹ Kiskőrös községben társas házak építése ill. Feljegyzés a kiskőrösi lakásépítésekkel kapcsolatban. Forrás: PSVK HGY A várossá fejlesztés iratai.

²² *Kiskőrös története*, 2018, 351. o.

²³ Uo.

²⁴ *Gazdag múlt és ígéretes jövő a Kiskőrösi Vegyes és Építőipari Szövetkezetben*, Bács Megyei Lapkiadó Vállalat, Kecskemét, 1975. 1-2. o.



Térrendezés 1971-ben. Háttérben az épülő művelődési központ (Tömör János felvétele)

építkezés már átcsúszott a hetvenes évek elejére. Eleinte új körzeti orvosi rendelő építése is tervben volt, ám végül a Kossuth utcában egy régi polgárházat jelöltek ki erre a célra. Néhány házzal feljebb így került kialakításra a mentőállomás is.²⁵

A Szarvas Fogadó épületének üzemeltetése a Földművelésügyi Minisztériumhoz/ÁFÉSZ-hez került. Az évtized második felében jelentős felújítási és átépítési munkálatok zajlottak benne, amelynek következtében vendéglátó kombináttá alakult, működött benne preszó, bisztró és bár is. Sajnálatos módon ebben az esetben is sikerült elpusztítani egy kivételes épületet. A Szarvas mögött található régi rozettás, karzatos színháztermet, amely 1913-tól tulajdonképpen a község kulturális funkcióját töltötte be, visszabontották és ebédlőhelyiséggé/szórakozóhellyé alakították át.²⁶

1965-ben a Dózsa György úton a Gépjavító állomás szomszédságában jórészt társadalmi munkában került kialakításra az új sportpálya. A munkálatokat már korábban megkezdték, de a régészeti leletmentés következtében elhúzódtak. 1964-től Biácsi Sándor, a csapat egykori játékosa lett a helyi labdarúgó csapat edzője. Biácsi sikeresen oldotta meg feladatát, szakmai vezetésével a csapat a megyei bajnokság déli csoportjának

élvonalába került. Ő készítette fel a játékosokat az időközben elkészült új futballpálya avatómérkőzésére, amelyen a Kiskőrösi MEDOSZ ellenfele a magyar labdarúgó válogatott volt. Az 1965. június 23-án megtartott mérkőzésre közel 4000 néző volt kíváncsi. A magyar válogatott a következő összeállításban lépett pályára: Gellei – Sóvári, Solymosi, Szepesi, Nagy, Marosi, Sipos, Zámbo, Tichy, Bene, Nagy A. A kiskőrösi csapat: Bondor – Gombár, Paluska I., Szentgyörgyi I., Gacs., Kállai II., Szentgyörgyi II., Szentgyörgyi III., Markó, Paluska II., Pecznik, /Kállai I., Szlanka, Megyeri I./ A kezdeti stressz után felszabadultan játszott a kőrösi csapat és tombolt a nézőtér, amikor a 15. percben Szentgyörgyi Sándor egy bombagóllal megszerezte a vezetést. Természetesen a későbbiek során nyilvánvalóvá vált a két csapat közötti tudásbeli különbség és a válogatott nyert.²⁷

Az első községfejlesztési terv időszakának utolsó, ám valószínűleg leginkább látványos beruházására a ciklus végén 1971-72-ben került sor (valójában a teljes épület csupán 1974-re készült el). Egyértelműen ez volt a legnagyobb volumenű és leglátványosabb beavatkozás, itt ugyanis a városközpont leghangsúlyosabb pontján, Petőfi Sándor szülőházának közvetlen közelében került sor

jelentős arculátalakításra. Ez volt a művelődési központ, a színházterem és a könyvtár hatalmas épületének kialakítása.

A helyszínen 1971-ig három majd' százestendős polgárház állt, egykor a település legvagyonosabb polgárai emelték őket. Ekkor az ún. Tölgyszéki házban a kultúrház, a Haskó házban irodák, az Österreicher-féle szabóság épületében pedig a Lality László vezette KTSZ egyenruha szabósága működött. Mindhárom épület magántulajdonban volt, ezért kisajátítási eljárást kellett lefolytatni, amely a többszöri fellebbezések miatt évekig eltartott. Mint kiderült, a terveket a járási tanács viszonylag későn rendelte meg, ráadásul az építkezések megkezdése előtt jelentős módosítást kellett rajtuk végrehajtani. Ezt egyrészt a pénzzúke indokolta, másrészt egy országos hírverést is kapott „probléma”: Petőfi Sándor szülőházának helyzete.²⁸

Még csak nem is muszáj elfogadnunk azt a megállapítást, hogy a művelődési ház méretei túlzóak, és szükségtelenek, hogy az eredeti, 1970-ben nyilvánosságra hozott tervek láttán ettől jóval erőteljesebb reakciók is megforduljanak a fejünkben, ez bizonyos. Mint ahogyan a korszakban is sokan megdöbbentek a Csizmadia Tibor által bemutatottakon, s nemtetszésüknek hangot

²⁵ A Kiskőrösi Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága jelentése Kiskőrös község községfejlesztési feladatairól. Forrás: A várossá fejlesztés dokumentumai PSVK HGY.

²⁶ Kiskőrös története, 2018, 327. o.

²⁷ Sinkovics László (szerk.): *100 éves a kiskőrösi labdarúgás*, Kiskőrös Város Önkormányzata, 2009, 28. o.

²⁸ Heltai Nándor: A Petőfi évforduló és a kiskőrösi művelődési központ. In: *Petőfi népe*, 1972. május 28. 7. o.



A Petőfi Sándor Művelődési központ építésének befejező munkálatai 1972-ben (PSVK HGY)

is adtak. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a Bács-Kiskun Megyei Tervező Vállalat építészete és a megrendelők alaposan túllőttek a célon, amikor az alább látható makettet elkészítették. A mai térre, és a szoborpark helyére újabb betonépületek, üzletsorok kerültek volna, a sétálóutcán pedig emeletes „toronyházat” terveztek. Petőfi Sándor szülőháza gyakorlatilag egy betonketrecbe szorult volna, funkcióját veszítve, időkapuszulaként „eltemetve”.

A *Magyar Ifjúság* című országos hetilap szerkesztői egy egész oldalon át szólaltatták meg a korszak kulturális, építészeti és irodalmi nagyságait, mondják el véleményüket. A konklúzió mindenütt ugyanabban a gondolatban jelentkezett: ennek ebben a formában nem szabad megvalósulnia. Martinkó András az MTA Irodalomtudományi Intézete Petőfi kutatója szerint „*Petőfi verseiben, prózáiban, úti leveleiben találkozunk a konyhában születés örömeivel. Maga a ház maradjon úgy, ahogy volt. Milyen benyomása lesz egy idegennek Petőfi plebejus demokráciájáról, ha meglátja ezt a körbeépítést? Ez meghamisítása Petőfinek.*” Illyés Gyula ki is mondta: Tegyük azt az egész keretet máshová! Így nem a fejlődést bizonyítják, hanem a hivatkozást.” Váci Mihály ekképp érvelt: „Nevetséges, hogy Petőfit, aki mindig a nemzeti, a népvilág megtestesítője volt, most egy modern építészeti komplexumba helyezzük.” Az Országos Műemlékvédelmi Felügyelet szintén nemtetszését fejezte ki, nem is beszélve a he-

lyiekről, tanácsstagokról és lakosokról egyaránt. A tiltakozások Istennek hála megtették hatásukat, a „betonketrec” és a „toronyház” soha nem épültek meg.²⁹

A felvonulás, a bontások és a tereprendezés így jókora csúszással, 1971. április 5-én kezdődött meg. A szerződések aláírásakor a kivitelező 1973 novemberét jelölte meg a befejezés időpontjaként, ám a kezdetektől óriási nyomás nehezedett rá, hiszen a helyi tanácsi és pártszervek szeretnék volna elérni, hogy legalább egy része, a színházterem elkészüljön Petőfi Sándor születésének 150. évfordulójára, vagyis az 1972-es év végére. Közben az eredetileg betervezett építési költségek nőttek.³⁰ 1971-ben még 18, 8 millió forint volt előirányozva, 1972 májusában már 29 millió forinttal számoltak, de háttérbeszélgetéseken a teljes költségre vonatkoztatva előkerült a 35 milliós szám is.³¹ Megfeszített munka és a költségek átcsoportosítása révén végül sikerült az épületkomplexum egyik felét, a művelődési ház tereit és a színháztermet befejezni időre, így az 1972. december 30-ra összehívott ünnepi tanácsülést már itt tarthatták. Az épület többi része később készült el, a könyvtárat pedig csak 1974-ben adták át.

Végül fontos megemlíteni, hogy a városi cím elnyerésének több jogszabályi feltétele is volt. Először is csak az a nagyközség kérelmezhetette amelyik megkapta a középfokú központ besorolást. Kiskőrös a hatvanas évek fejlesztései miatt egy 1971-es kormány-

határozat alapján már ebbe a kategóriába tartozott. A népességszám meghaladta a 8.000 főt és a vonzáskörzet lakosság száma is elérte a 30.000 főt, tehát ez a feltétel is teljesült. Az évi 1%-os népességnövekedés szintén. Szakorvosi rendelőintézet, 300 főt befogadni képes művelődési ház, középiskola és kollégium, közművek, emeletes és középületek a megelőző években épültek. Az összes előírás közül kilenc pontnak sikerült megfelelni, három feltétel az év végéig, az utolsó pedig 1975-re teljesült. Kiskőrös nagyközség vezetése a hetvenkettes év közepére már világosan látta, hogy a munka gyümölcse beír, ezért a június 16-i tanácsülésen a beszámoló elfogadását követően a végrehajtó bizottság megbízást kapott a várossá nyilvánítás kérelmezésére a Népköztársaság Elnöki Tanácsánál.³²

A NET az előzetes egyeztetések alapján helyt adott a kérelemnek, 16/1972. sz. határozatában kimondta: „1./ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa elrendeli, hogy Kiskőrös nagyközséget várossá kell szervezni. Kiskőrös város Bács-Kiskun megyéhez tartozik. 2./ A szervezeti változás végrehajtásának időpontja 1973. január 1. 3./ Az átszervezés következtében szükséges intézkedéseket a nem tanácsi szervek az illetékes megyei tanács végrehajtó bizottságával összehangoltan tegyék meg. Losonczy Pál s. k. a NET elnöke, Uszta Gyula s. k. a NET titkára helyett.”³³ Kiskőrös száz év elteltével ismét város lett.

Turán István

²⁹ Boross Dezső: Szülőház betonketrecben? In: *Magyar Ifjúság*, 1970. február 20. 9. o.

³⁰ Heltai Nándor: A Petőfi évforduló és a kiskőrösi művelődési központ. In: *Petőfi népe*, 1972. május 28. 7. o.

³¹ Heltai Nándor: A Petőfi évforduló és a kiskőrösi művelődési központ II. In: *Petőfi népe*, 1972. május 30. 5. o.

³² Kiskőrös nagyközség várossá nyilvánítására vonatkozó előterjesztés megtárgyalása. Forrás: A várossá fejlesztés dokumentumai PSVK HGY.

³³ Kiskőrös várossá nyilvánítása és Petőfi Sándor születésének 150. évfordulója alkalmából megtartott ünnepi tanácsülés és jubileumi emlékülés jegyzőkönyve, 6. o. Forrás: PSVK HGY

Botrányhős arisztokrata is képviselte Kiskőröst a dualizmus parlamentjében

(Első rész)

Bár Mikszáth Kálmán a keceli választókörzetet nevezte végzetes kerületnek, a szomszédos, Kiskőröst is magába foglaló dunapataji kerület képviselője sem számított életbiztosításnak a dualizmus korában. Három hónata sem tudta kitölteni itt szerzett mandátumát. Vidats János, az egykori márciusi ifjú és gépgyáros 1873-ban gazdasági csődbe jut, és leveti magát egy pesti bérház emeletéről.



gróf Bethlen Gergely képviselő 1892-ben
(Arcanum)

Krasznay Ferenc ügyvéd és sportvezető már súlyos beteg, amikor harmadszor is elnyeri a dunapataji mandátumot, rövidesen, 1907-ben el is hunyt. Írásunk hőse, gróf Bethlen Gergely képviselő korai halálát 1896-ban agyszélhűdés (agyvérzés) okozza Bécsben.

A történelmi nevet viselő főúr nekrológiái igen szűkszavúak az elhunyt érdemeit illetően. Megtudjuk, hogy egy jólnevelt arisztokratahoz illően kiváló vadász és céllövő volt, de annak ellenére, hogy kétszer is képviselővé választották (1883 és '87 között az erdélyi székvárosi kerületet képviselte) még a kegyelet sem talál méltató szavakat politikusi működésére. A legnagyobb 'dicséret' a *Fővárosi Lapok* tudósítójától származik: „A parlamentbe (...) nem valami gyakran járt el, de fontosabb ülések mindig a helyén találták (...)”¹ Ebből arra következtethetünk, hogy – nem egyedülként a korban – Bethlen gróftól is

kább a képviselőséggel járó társadalmi presztízs és érdekérvényesítés lehetősége vonzotta, nem valami megszállott küldetéstudat terelte a politikai pályára. A neves történész, Lukinich Imre közel hatszázoldalas monográfiát szentelt a bethleni gróf Bethlen család történetének, de a legalapvetőbb életrajzi adatokon kívül ő sem tárt fel semmi érdemlegeset Bethlen Gergelyről.² Adatok hiányában, de valószínűbb, a még élő leszármazottak iránti kegyeletből gondosan kerül mindenféle minősítést.

Az erdélyi Bethlen család számos neves politikust adott a szűkebb és a tágabb hazának, Erdélynek és Magyarországnak. Az iktári ágból a legmagasabbra Bethlen Gábor jutott, a nagy fejedelem (1613-1629), míg a bethleni ág legnagyobb formátumú politikusa Bethlen István miniszterelnök (1921-1931). Bethlen Gergely a bethleni ághoz tartozott, csak távolabbi rokonságban a leendő miniszterelnökkel, viszont a két életrajz mégis összekapcsolódik, hiszen unokahúga, Bethlen Margit (1882-1970) grófnő lesz Bethlen István felesége. A családból a történelem folyamán többen is viselték a Gergely nevet, akik közül a legnevezetesebb Bem erdélyi hadseregének legendás bátorságú ezredese, majd emigrációban az olasz hadsereg tábornoka, aki 1867-ben, éppen a kiegyezés évében hunyt el.

A leendő dunapataji képviselő 1854. október 13-án születik Apanagyfaluban, a Mezőség északkeleti részén, mintegy 10 kilométerre az ősi családi fészektől, Bethlentől. Édesapja, gróf Bethlen Sándor (1823-1884) a kiegyezés után több cikluson át képviselő, édesanyja báró Bánffy Jozefa. A házaspár hat gyermeket nevel fel, három fiút és három leányt. Gergely ötödikként látja meg a napvilágot. A testvérek közül legtöbbre az elsőszülött, András viszi.

Gróf Bethlen András (1847-1898) középiskolai tanulmányai befejeztével jogot és nemzetgazdaságot hallgat Budapesten, Brüsszelben és Lipcsében. Hazatérve főleg nemzetgazdasági kérdésekről ír tanulmányokat. Ciklusokon át képviselő, Brassó majd Széchenyi megye főispánja is. 1890 és '94 között földművelésügyi miniszter. Több nagyhatású

törvény és egyéb kezdeményezés fűződik a nevéhez. A miniszterségről való lemondása után szűkebb hazája, Erdély gazdasági fellendítéséért tevékenykedik. Az ő leánya a későbbi Bethlen Istvánné, Bethlen Margit írónő.

Talán nem tévedünk, ha azt feltételezzük, hogy a feltehetően szerényebb képességű Gergely sikeresebb bátyja, de legalább édesapja nyomdokaiba lépve célozza meg a képviselőséget.

Bethlen Gergely csak középiskolai érettséget szerez a segesvári evangélikus (szász) főgimnáziumban. Ezt követően hazamegy, és gazdasága irányításának szenteli minden idejét. Mi lehetett ennek az oka? Képességek és/vagy a szorgalom hiánya? Az ő esetében nem tudunk semmi, más arisztokratákra jellemző, komolyabb tudományos, irodalmi vagy művészeti érdeklődésről sem. Nem bizonyítható, de felmerülhet, hogy valami családi döntés is lehet a történetek hátterében. A legidősebb fiú a közigazgatási pályán emelkedik egyre magasabbra, egészen a miniszterségig. A középső fiú, László (1852-1900) a katonai pályát választja, és nyugalmazott gárda- és huszároronagyként hunyt el. Így a legkisebb fiúra maradhatott a birtokok igazgatása. Hasonló stratégiát követett Jókai kőszívű embere a Baradlay fiúkkal, tehát ez a tervszerűség nem lehetett idegen a mágnás családoktól.

Bizonyos társadalmi aktivitást Bethlen Gergely gróf is kifejt. Aelnöke majd elnöke a kolozsvári lövészegyesületnek. Amikor Ferenc József fogadja az Országos Lövész Egyesület vezetőit, ő is tagja a küldöttségnek.³ Tervet is készít a kolozsvári lövölde átépítésére, de ez nemcsak, hogy nem valósul meg, hanem az egyesület adósságba keveredik, végül 1893-ban az épületet át is adják a városnak. Az egyesület feloszlik, új nem alakul. Az lövölde állaga leromlik, később le is bontják.⁴ 1883. májusában hír jelenik meg a kolozsvári sajtóban, hogy Velocipéd (kerékpár) Klub létesül Bethlen Gergely elnökletével,⁵ majd novemberben a kezdeményezés elvetéléséről olvashatunk tudósítást.⁶ Annyit azonban jelenthetnek ezek a hírek, hogy ezt az akkor újdonságnak számító sportot is űzte. Más kezdeményezése is sikertelen: nem az ő ter-

¹ A képviselőház gyásza. *Fővárosi Lapok*, 1896. aug. 1.

² LUKINICH Imre: A Bethleni gróf Bethlen család története. Bp. Athenaeum, 1928. 544. o.

³ Lövész küldöttség a királynál. *Nemzet. Esti kiadás*, 1885. dec. 28. 2. o.

⁴ KILLYÉNI András: Sportlétesítmények a kolozsvári Sétatéren és környékén (1. rész) *Művelődés*, 2015. márc. 1. 31. o.

⁵ Velocipéd klub alakul városunkban. *Magyar Polgár*, 1883. máj. 30. 5. o.

⁶ Az athletikai klub. *Magyar Polgár*, 1883. nov. 1. 4. o.

vét fogadják el egy nagyváradi nyári színház létesítésére.⁷

Gazdasági téren eredményesebb. Az 1886-os Országos Borászati Kongresszus főjegyzőjévé választják. Előadóként a szőlőtelepítések adókedvezményének hat évről tizenkét évre emelése mellett szólal fel, valamint szorgalmazza, hogy az állami szőlőiskolák minden vidéknek a maga területén oda alkalmas szőlőfajokkal rendezzék be telepeiket.⁸ Zsűrízik állatkiállításán, jelentős angol félvér lótenyészetet tart fenn Apanagyfaluban, lóárverést vezet, lóversenyek szervező bizottságában tevékenykedik, és maga is indít lovakat, gyümölcskiállításán ezüstérmet nyer. A feudalizmusból kapitalizmusba való átmenetet és a földbirtokos arisztokrácia rugalmas alkalmazkodását példázza, hogy rendelkezik pesti és bécsi bérházakkal is. Pesten megvásárolja a 100 háznak nevezett telepet, de rövidesen értékesíti is.

A nagypolitika mellett résztvevője a helyi politikának is Kolozsváron, majd a roszkosi birtok megmegvétele után Bars vármegyében is.

Bethlen Gergely magánéletéről annyit tudunk, hogy 1876- megnősül. Abonyban veszi feleségül Rétyi Antos Klárát (1852-1904). Két leánygyermekük születik Klára (1877) és Éva (1878). Bár az ara nem rendelkezik főnemesi ranggal, (jeles székely nemesi családból származik) a korabeli sajtó a „főúri körök kedvelt virágjának” emlegeti, és rendelkezik arisztokrata felmenőkkel is, mint báró Radák Istváné unokája és egyben gyámleánya.⁹ Az özvegyen maradt grófnét szintén korai halálakor melegebb hangú nekrológok búcsúztatják, mint férjeurát: „(...) csupa szív volt és akiben a gondos családanyák, nemes jó lelkek igazi mintaképe szállt az égbe. Gr. Bethlen Gergelyné nagy szerepet vitt jótékonyági mozgalminkban is és páratlan szeretettel enyhített nyomort, szükségét, szenvedést mindenütt, ahová áldott segítő keze csak elért. Életével megérdemelte, hogy kegyelettel őrizzük emlékét.”¹⁰

Úgy tűnik, Bethlen Gergely ambícióit mégsem elégtik ki a gazdálkodás, a vadászat és a családi élet örömei. 1884-ben az országos politika színpadjára lép. Az ún. mérsékelt ellenzék támogatásával indul harcba Erdélyben a Szék városi (Szolnok-Doboka vármegye) mandátumért.

1875 után a biztos többséggel kormányzó Szabadelvű (liberális) Párt elfogadja és védelmezi a kiegyezés rendszerét, a legjelentősebb ellenzéki párt, a Függetlenségi Párt viszont nagyobb önállóságra törekedve megszüntetné a közös ügyeket. E két meghatározó erő között jön létre, az ún. '67-es ellenzék,

amely szintén nem változtatna döntően Magyarország és Ausztria viszonyán, a fennálló keretek között próbálna a kormánypárt alternatívájává válni. Ennek az iránynak a magját zömmel a Deák-pártból kivált konzervatív arisztokraták alkotják, de idővel idecsapódnak a Szabadelvű Pártból ilyen-olyan okokból kilépett, sértett politikusok is. Az így felhígult konzervatívok egyesült majd mérsékelt



A bethleni Bethlen család címere (Internet)

ellenzék néven indulnak a választásokon. A párt egyre inkább Apponyi Albert gróf vezetése alá kerül, aki a korábbi '67-es irányhoz képest egyre többet vesz át a függetlenségi-ek önálló hadsereget követelő retorikájából. Ezt az irányt jelzi majd a párt átkeresztelése Nemzeti Pártra. Igazi tényezővé azért nem válik ez a harmadik erő, mert túlzott heterogén volta miatt hiányzik a belső kohézió. Konzervatívok és liberálisok számos fontos kérdésben ütköznek. A 67-esség miatt pedig a legtöbb választó nem érti, hogy markánsan miben is különbözik ez a párt a Szabadelvű Párttól. Mindig gyanú alatt állnak, hogy nem annyira elvekért, hanem pozícióért küzdenek. Programjuk ismertetése nem tartozik tárgyunkhoz, egyébként is akkori ellenfeleik, de a későbbi történetírás is leginkább 'programtalansága' miatt marasztalja el a '67-es ellenzékét.

Hogy mi vitte Bethlen Gergelyt az ellenzék oldalára, miközben bátyja éppen a kormánypárt egyik fő korifeusa volt, nem tudhatjuk. A közeli rokonság ellenére lehetett éppen más a politikai meggyőződése, de voltak olyan kortársak, akik úgy vélték, elvek követése helyett, inkább csak annyi történt, hogy ezen az

oldalon kapott támogatást képviselői ambícióihoz.

A bethleni járást is magába foglaló Szolnok-Doboka vármegye és a székvárosi választókerület is erős kormánypárti fellegvárnak számított. Maga Székváros az ország egyik legkisebb választókerülete 300-at sem elérő választásra jogosulttal. Az angolok a hasonló körzeteket *rotten borough*-nak (rotthadt kerület) nevezik, ahol nyomásgyakorlással, megvesztegetéssel könnyen lehet mandátumhoz jutni. Az ilyen körzetek létrejöttében szerepet játszhattak történelmi okok, de ún. választási matematika is. A Szabadelvű Párt tudatosan úgy alakította a választási körzethatárokat, hogy a vélhetően ellenzéki érzelműek (pl. az Alföld magyar települései) nagyobbak legyenek, sok szavazóval, míg a kormánypárti hajlandóságú területeken jóval kevesebb szavazat érjen egy mandátumot. Többek közt ezzel az eljárással biztosította évtizedekre a kormánypárt a kényelmes többséget magának. Bethlen Gergelyre tehát történelmi feladat várt, elhódítani egy hosszú ideje biztosnak számító kormánypárti kerületet.

Jelölésének körülményeiről annyit tudunk, hogy 1884. május 11-re gróf Vass (Wass) Béla meghívja magához Szentgothárdra (Vasaszentgothárd, Erdély), ahol számos széki polgár várja, és felszólítja, hogy vállalja el az ellenzéki jelöltséget. Bár az érintett meglepettnek mutatja magát, azért erős a gyanúnk, hogy a közbizalomnak ez a megnyilvánulás nem derült égből villámcsapásként érte gróf Bethlent, mint ahogy a választópolgárokat is már felkészíthették, hogy mikor, hova kell menniük, és kit kell felkérniük. Hogy minden bizonyal történetek előzetes egyeztetések, bizonyítja a tény, hogy a Függetlenségi Párt nem állít jelöltet, sőt a mérsékelt ellenzék jelöltjének támogatására még egy biztost is küld a központból.

Június 2-án, választási kortesútján Bethlen személyesen is megtapasztalja, hogy a kormánypárt és a kezében lévő közigazgatás mennyire nem válogat az eszközökben az ellenzékkel szemben. A dobokai *basának* nevezett, erőszakos módszereiről elhíresült főispán és leendő miniszterelnök, báró Bánffy Dezső (1843-1911) személyesen korteskedik ellene. Ingyen ebédrel próbálják lekenyerezni a választókat, és folyik a szokásos szavazatvásárlás is. A szintén Bánffy nevet viselő főszolgabíró sajátosan értelmezi a szólásszabadságot: megtiltja az ellenzéki képviselőjelöltnek, hogy a kormány ellen agitáljon, berekesztéssel fenyegeti gyűlését, ha például szóba hozza az adóterheket. Bár már a délelőtt folyamán lelkes tömeg várja Bethlen beszédét, a főszol-

⁷ Irodalom és művészet. *Magyar Polgár*, 1879. febr. 16. 2. o.

⁸ Országos borászati congressus. Második nap. *Nemzet. Reggeli kiadás*, 1886. márc. 1. 2. o.

⁹ Hírharang. *Magyar Polgár*. 1876. máj. 13. 3. o.

¹⁰ Gr. Bethlen Gergelyné halála. *Nemzeti Hírlap*, 1904. jún. 4. 3. o.

gabíró csak délutánra engedélyezi a gyűlést. Talán arra számít, hogy ebéd után lohad a lelkesedés, illetve a kormánypárti kortesek időnyernek a megfélemlítéshez és megvesztegetéshez. Szintén durva módja a kormányzati beavatkozásnak, hogy Bethlen több kortesét csendőrséggel utasítják ki a községből, köztük két neves környékbeli arisztokratát is, gróf Wass Bélát és Jenőt.

Délutánra mégis jelentős tömeg gyűlik össze, ekkor a harangok meghúzásával próbálják elnyomni az ellenzéki jelölt hangját. Bethlen Gergely a békekesség kedvéért tartja magát a szokatlan szolgabírói utasításhoz, de ügyes szónokai fogással hasznára is fordítja a tiltást: „Önök legjobban tudják, hogy minő terheket viselnek. Óhajtanék e terhek keletkezéséről, természetéről, hova fordításáról, kezelési rendszeréről is beszélni – de pecsét van a számon.”¹¹ Így egyszerre mutatkozik a hatalom áldozatának, és konkrétumok nélkül is sokat sejtetően kritizálhatja a kormányt, és éreztetheti, hogy pártjának lenne programja a bajok orvoslására.

Szintén a korabeli viszonyokra vall, hogy ezt követően a község népének parancsszóra meg kell jelennie a kormánypárti jelölt, báró Bornemisza (Bornemissza) Károly (1840-1911) gyűlésén is, ahol főleg Somkerek-i evangélikus lelkész agitál az ellenzék ellen. Forradalom szításával vádolja a Függetlenségi Pártot, programtalansággal, egyéni ambíciók kergetésével a mérsékelt ellenzékét. A kormánypárt kötelező feldicsérése mellett volt egy érdekes, jövőbe látó érv is a Szabadelvű Párt jelöltje mellett. Azért kell rászavazni, mert hamarosan ő lesz a megye főispánja, mert Bánffy feljebb lép.¹² Ez be is következik, de csak hat év múlva, 1890-ben. 1884-ben viszont sem ez az érv, sem a megfélemlítés és megvesztegetés nem tudta megakadályozni, hogy a politikai újonc, Bethlen Gergely gróf elhódítsa a széki mandátumot.

A székiek súlyosan megbűnhődnek elpár-

tolásukért. A főszolgabíró kitiltja a település legelőiről a jórészt gazdálkodásból élő helyi lakosokat, és meghirdeti haszonbérletbe adásukat. A község lakóit a legnagyobb munkák idején háromnapos járóföld távolságra vezényli ki útépitésre. Tizenhárom széki polgárt, akik részt vettek Bethlen gyűlésén 100-100 forint pénzbüntetésre ítélt, azzal a mondvacsinált ürüggyel, hogy az nem volt bejelentve.¹³

Nyilván a hatalomnak jóval több eszköz állt rendelkezésére a választók manipulálására, de Bethlen Gergelyről is feljegyeztek egy Mikszáth tollára illő választási stiklit. Polcz Rezső a kolozsvári közelet egyik jeles szereplője mesélte, hogy az 1884-es választások idején egyszer váratlanul megjelenik nála Bethlen Gergely, és arra kéri, vegye fel tűzoltó-főparancsnoki díszruháját. Kéréséhez nem fűz magyarázatot, de rövidesen egy tisztos öreg parasztemberrel és annak siheder fiával tér vissza. A gróf mint támogatóját, a széki gazdák legtekintélyesebb képviselőjeként mutatja be az öregot, akinek az a kérése a 'főparancsnok' úrhoz, hogy mentse fel fiát a katonai szolgálat alól. A tűzoltóparancsnoknak ekkor megvilágosodik, hogy az egyenruhák világában járatlan, egyszerű parasztember megtévesztésére megy ki a játék. Valóban – főleg egy ilyen kicsi körzetben – egy hangadó megnyerése biztosíthatta a többség elnyerését. Polcz Rezső - barátjára való tekintettel - a katonai parancsnok személyébe helyezkedik, és kegyesen megadja a felmentést. Ezzel nagy tekintélyt biztosít a képviselőjelöltnek, akinek ilyen nehéz ügyekben is van befolyása. A választások után rövidesen mégis behívják a fiút. Amikor édesapja ezt számon kéri a grófon, azzal vágja ki magát, hogy a főparancsnoknak is van parancsnoka, és a *legfelsőbb helyen* (itt nyilván Ferenc József-re céloz, hisz ő volt a legfőbb hadúr) nagyra tartják a fiú katonai képességét, ezért vegye a bizalmat megtiszteltetésnek.¹⁴

Mint a bevezetőben utaltunk rá, Bethlen képviselői működéséről nem sok érdemleget lehet mondani. Nagy ívű beszédek helyett egy párbajvétsége kerül a tisztelt ház elé, és a királyi ügyész javaslatára az országgyűlés felfüggeszti a képviselő mentelmi jogát. A piztolypárbaj Gyarmathy Miklóssal (1830-1898), Kolozs vármegye alispánjával zajlik a Szamos-parton, amelyben Bethlen a karján könnyebben meg is sérül. A lovagias elégtételre az ad okot, hogy Bethlen gazdasági visszaéléssel vádolja az alispánt, aki ezért provokáltatja. A korabeli törvények ugyan tiltották a párbajt, de a magasabb állású személyekre olyan társadalmi nyomás nehezedik, hogy inkább vállalják a törvényszegést, mint az erkölcsi megbélyegzést. A bíróságok ezt tudomásul veszik, és még halálos végű párbajok esetén is igen enyhe ítéleteket hoznak. Ehhez képest ez az ügy semmiségnek számít, mégis két év kellett az ítélethozatalhoz. Végül a kihívó Gyarmathy nyolc nap államfogházat, Bethlen pedig egy nap (!) államfogházat kap. Ez a 'büntetett előélet' akkoriban nem számított a további politikai pálya akadályának.

Elindul az 1887-es választásokon is, de meglepő módon nem székvárosi mandátuma megőrzéséért. Nem tudni, mi ennek az oka. Beváltatlan ígéretei miatt fordultak el választói, vagy a kormánypárt dolgozta meg jobban terepet, hatottak a bosszúállói intézkedések? Mindenesetre utódját, a szabadelvű Torma Miklós egyhangúlag választják meg. Bethlen nem is Erdélyben, hanem Kápolnán (egri járás) indul, de vereséget szenved Almásy Gézától (1849-1909), így búcsúznia kell egy ciklusra a parlamenttől.

A kudarc nem kedvetleníti el, és 1892-ben ismét egy erős kormánypártinak tűnő fellelegvárban, a dunapataji kerületben próbál szerencsét. Ellenfele nem akarja, a Mikszáth Kálmán által is nagyra értékelt Gajári Ödön (1852-1919) újságíró, a kormány félhivatalosának főszerkesztője, aki különösen jó viszonyt ápolt a Tisza családdal. A megelőző két ciklusban ő birtokolja a dunapataji mandátumot, ezért most is jó esélyekkel indul. Mellette szól kalocsai származása. Korábban a város főjegyzői tisztét is betöltötte. (Kalocsa is a dunapataji választási körzethez tartozott.)

Miként került sor Bethlen dunapataji jelölésére, arról keveset tudunk. Egy sajtótudósítás szerint 1892 januárjában dunapataji küldöttség érkezik Budapestre, és a kerület ellenzéke nevében képviselőjelöltet kér a Függetlenségi Párt és a Nemzeti Párt (ekkor már ezen a néven szerepelt a korábbi mérsékelt ellenzék) vezérlő bizottságaitól, akik ezúttal



A bethleni Bethlen-kastély (Internet)

¹¹ Az erdélyi részek. Gróf Bethlen Gergely jelölése. *Ellenzék*, 1884. máj. 17. 4. o.

¹² Az erdélyi részek. Gróf Bethlen Gergely jelölése. *Ellenzék*, 1884. máj. 17. 4. o.

¹³ A mustramegyéből. *Ellenzék*, 1884. júl. 31. 4. o.

¹⁴ VÁRADI Aurél: A régi Erdélyből. A tűzoltóparancsnok mint katonai nagyhatalmasság. Gr. Bethlen Gergely választási trükkje. *Keleti Ujság*, 1930. aug. 11. 14. o.

is összehangolják stratégiájukat, ami Ap-ponyiék nemzeti irányba való elmozdulása után még kézenfekvőbb, mint korábban, és a nemzeti párti Bethlen Gergely személyében egyeznek meg.¹⁵

Egy Bethlennel nagyon ellenséges erdélyi lap a gróf erkölcsi egyenlőségére igen rossz fényt vetve mutatja be a jelölés folyamatát: „*Ad vocem, (Jut eszembe) gróf Bethlen Gergely! Hiszen ő úgy is az édes mienk; dicsekedjünk hát el vele, mint szűkebb hazánk kedves gyermekével.*

Kerület nélkül szűkölködvén, elment a szabadelvű párti bizottsághoz, majd a szélbalihoz, de mindkét helyütt zárt bugyellárisra talált. A nemzeti párt már kegyelmesebb volt (...)”¹⁶

Nyilván nem ellenőrizhető, hogy történt-e ilyen felajánkozás más pártokhoz, de semmi meglepő nincs abban, hogy az egy ciklussal korábban a mérsékelt ellenzékét képviselő arisztokrata a jogutód Nemzeti Pártnál folytatja. Ez inkább bizonyos elvűséget bizonyít olyasvalaki részéről, aki rokonsága okán akár a kormánypárthoz is kötődhetne.

Bár Gajári a kormánypárt helyi ismertséggel is rendelkező, kipróbált harcosa, és maga mögött tudhatja a hatóságok támogatását is, az ügy nem teljesen reménytelen Bethlen számára, hiszen ez a kerület korábban olyan radikális 48-asokat is megválasztott, mint Rákóczi János, Kossuth egykori titkára, vagy a már említett tragikus sorsú márciusi ifjú, Vidats János. Két ciklus Gajári nimbuszát is megkoptathatta. Hogy pozíciója megrendült, mutatja, hogy még jelöltje sincs az ellenzéknek, amikor Foktón folytonos „éljen a haza, éljen a király” kiáltásokkal akadályozzák meg programbeszéde megtartásában.¹⁷

Bethlen Gergely 1892. január 21-én kezdi meg korteskörútját, az esti vonattal érkezik Kalocsára. Már Öregcsertőn nagy ünneplő tömeg fogadja. Kalocsai fogadtatását illetően már visszafogottabb a sajtó, mondván, kevesen értesültek érkezéséről. Másnap reggel indul Dunapatajra, a választókerület központjába, ott nagy létszámú közönség előtt tart programbeszédet. A sajtótudósításokból nem mindig követhető a kampánykörút menete. Feltehetőleg 25-én érkezik Kiskőrösre, ahol nagy ünnepélyességgel fogadják. Petőfi szobra előtt tart beszédet. Ez természetesen még

az „öreg Petőfi”, ami jelenleg a Petőfi-ház udvarán van. Akkor még az ún. Csöngős iskola előtt állt. Sárkány József földbirtokos, a helyi függetlenségi kör köztisztviselőben álló vezéralakja díszbédet ad a vendég tiszteletére. A gróf a kiskőrösi polgárokat teljesen megnyeri magának.¹⁸ Legalábbis egy ellenzéki szellemű tudósítás szerint. Január 26-án, délelőtt Kalocsán, a Búza téren, lelkes éljenzések közepette több ezer fő hallgatja meg a Nemzeti Párt jelöltjét. Hazafiatlansággal vádolja a kormányt, miközben olyan felelős politikusként állítja be magát, aki még ellenzékéből sem tesz felelőt-



Az ellenfél – Gajári Ödön (Arcanum)

len ígéreteket: „*Sokkal gyengébb és szerényebb vagyok ahhoz, hogy olyasmivel ámítsam, hittegessem önöket, tisztelt polgártársak, amit ez idő szerint kivinni, létrehozni lehetetlen. Ez csak a kormány kortesfogása. De biztosítom önöket, hogy ha engem tisztelnek meg bizalmukkal, mely nem csupán az enyém, hanem az önök dicsősége is leend, – becsületbeli kötelességemnek fogom ismerni nemzetem érdekeit és párthíveimnek javát előmozdítani.*”¹⁹

Délután Uszód, Foktő és Géderlak hazafias lakossága lovasbandériumokkal, zászlókkal, koszorúkkal fogadja az ellenzék képviselőjelöltjét, másnap Homokmégy, Öregcsertő és környéke következik.

Az esélyeket persze ellentétesen ítéli meg a kormánypárti és az ellenzéki sajtó. Utóbbi mindenhol lelkes tömegről, támogatókról tudósít, előbbi Gajarit tartja esélyesnek. A Pesti Hírlap január 23-án még csak valószínűnek tartja Gajári győzelmét, de elismeri, hogy nehéz küzdelemre lesz kilátás, „*mivel a környékbeli falvak és puszták Bethlennel tartanak.*”²⁰ Egy nappal a választás előtt viszont a lap ka-

locsai levelezője szerint Bethlen ügye rosszul áll, hívei kétségbeesésükben fenyegető leveleket írnak a Gajarit támogatóknak. Ugyanez a tudósító Bethlen beszédeinek rövidségén is gúnyolódik. A rossz nyelvek szerint a *hideg húzza őket össze.*²¹ Ez még ártatlan csipkelődésnek számít a Kalocsai Néplap szerkesztőjének kirohanásához képest, amin állítólag még párthívei egy része is megbotránkozott, noha tulajdonképpen joggal veti fel a gróf politikai jelentéktelenségét, és az igazi teljesítmény hiányát: „*Ki az a gróf Bethlen? Egy erdélyi szász, ki tán jól magyarul beszélni sem tud. Ki hallott már közhasznú érdemeiről? Senki. Nos, hát ilyen képviselőt küldenének önök az országháza, hogy a népszerű minden körben egyaránt kedvelt, finom modorú Gajári Ödön városunk szülöttének nyomdokába lépjen? – Olyan embert, kit hírből sem ismerünk.*”²² Nota bene! Gajári nem Kalocsán született, de már ott nevelkedett. (F.T.) – Erre állítólag azzal replikázott egy 'tájékozottabb' polgár, „*hogy bizony szegény volna reánk, magyarokra, ha egy ősnemes fejedelmi család sarját hírből sem ismernék!*”²³ Mint a bevezetésből kiderült a dunapataji képviselőjelölt – persze – nem a fejedelmi ágból származott.

A már idézett, Bethlennel ellenséges erdélyi lapnak meglepően jó információ vannak, hogy éppen Kiskőrösön az egyébként református Bethlen hogyan próbálja ellentmondásos ígérekkel a katolikusokat és a protestánsokat is megnyerni. „*(...) lerándult, hát, a dunapataji kerületbe s kezdte Kis-kőrösön, a katolikus plébánosnál, a kinek megmagyarázta, hogy a szegény katolikusokat eleget nyomta, üldözte ez a szabadonc (szabadelvű) kormány, de ő, mint képviselő, majd fölzsabadítja ez üldözött vallást, a zsarnokság alól s eltörölte-ti, például, a reverzálisok²⁴ elleni tilalmat. – Ugyanott a protestáns pap előtt azt fejtette föl, hogy a katolikusok mily jogtalanul usurpálják (bitorolják) a vallás és tanulmányi alapot, holott ez országos alapokhoz éppen annyi joguk van a protestánsoknak s ő ki is viszi az igazságos osztályt (elosztást)...*” Vagy így történt, vagy nem, de a mai napig jellemző a választási kampányokra, hogy a jelöltek olykor egymásnak is ellentmondó ígérekkel igyekeznek megnyerni különböző érdekcsoportokat.

Fodor Tamás

¹⁵ Választási mozgalmak. Budapest, 1892. jan. 20. 3-4. o.

¹⁶ Megjegyzések. Kolozsvár, 1892. febr. 6. 2. o.

¹⁷ Választási mozgalmak. Budapest, 1892. jan. 20. 4. o.

¹⁸ Választási mozgalmak. Budapest, 1892. jan. 27. 3. o.

¹⁹ A választások. Budapest, 1892. jan. 25. 3. o.

²⁰ Képviselő-választási mozgalmak. Pesti Hírlap. 1892. jan. 23. 4. o.

²¹ Képviselő-választási mozgalmak. Pesti Hírlap. 1892. jan. 27. 3. o.

²² A választások. Budapest, 1892. jan. 25. 3. o.

²³ Uo.

²⁴ Reverzális: A katolikus egyház által előírt kötelezővény, hogy a vegyes házasságokban a nem katolikus fél elismeri a gyermekek katolikus vallását. A polgári házasság bevezetése előtt ez rengeteg bonyodalmat okozott. Éppen ebben az időben zajlott az az egyházpolitikai küzdelem, amely végül a katolikus egyház tiltakozása ellenére a polgári házasság és anyakönyvvezetés törvénybe iktatásához vezetett.

50 éve nyilvánították várossá Kiskőröst

A várossá építés fényképei – Második rész

Idén lesz kereken ötven esztendeje, hogy 1972. december 30-án Kiskőrös száz év után újra városi rangot nyert. A korábbi falusias mezővárosi külső 1965-től kezdve fokozatosan eltűnt, előbb a funkcionális, majd a társasházak felépülésével egy a korszakban modernnek számító szocialista kisváros képe rajzolódott ki. Petőfi Sándor születésének 150. évfordulóját a település már városként érte meg, az erről szóló díszes oklevelet maga Losonczi Pál, az Elnöki Tanács elnöke hozta el, hogy az ünnepi tanácsülésen a város kulcsával együtt átadja dr. Oláh Pál tanácselnöknek. A jubileumi év kapcsán a nagy építkezések fényképeiből válogattunk, a második részben az 1972-től 1990-ig tartó időszak elevenedik meg.



Épül a Patyolat Mosoda épülete a szolgáltatóház mögötti területen (PSVK HGY)



„Építkezés miatt az út lezárva” – hirdeti a tábla (PSVK HGY)



Az ún. „Bim-Bam ház” építése a könyvtár mellett a 70-es évek elején (PSVK HGY)



Az új „Bankpalota” és lakások építése 1975 körül (PSVK HGY)



A régi és az új Kossuth utca arculata (PSVK HGY)



Bontják a régi Árpád utcát (PSVK HGY)



Épül az új Árpád utca (PSVK HGY)



A Kossuth utca kiegyenesítési munkálatai I. (PSVK HGY)



A Kossuth utca kiegyenesítési munkálatai II. (PSVK HGY)



Kiskőrös központja 1976-ban (PSVK HGY)



A Martini utcai társasházak építése (PSVK HGY)



Épül az Attila utcai lakótelep I. (PSVK HGY)



Épül az Attila utcai lakótelep II. (PSVK HGY)



Épül az Attila utcai lakótelep III. (PSVK HGY)



A Ligeti lakótelep társasházai I. (PSVK HGY)



A Ligeti lakótelep társasházai II. (PSVK HGY)



Az Új Iskola építésének befejező munkálatai 1980-ban (PSVK HGY)



A Petőfi Általános Iskola bővítése 1985-ben (PSVK HGY)



A Petrovics utcai társasház építése a nyolcvanas évek végén
(PSVK HGY)



A Sétáló utcai társasház építése a nyolcvanas években
(PSVK HGY)



A Hruz Mária utca nyeregtetős családi házai a 80-as években (PSVK HGY)



Az elkészült Klapka utcai sorház (PSVK HGY)

Miről írt a helyi sajtó 100 évvel ezelőtt?

Egy rendes sajtótermék általában rendelkezik lapszemle rovattal, ennek mintáján pedig mi is megpróbálkozunk egy múltbeli eseményeket a korabeli nyomtatott sajtón keresztül bemutatni állandó fejezettel, ahol az országos és a helyi lapok hasábjain megjelent cikkek és rövidhírek is teret kapnak. Érdekes megfigyelni rajtuk keresztül nemcsak az éppen aktuális témákat, eseményeket, de a korabeli nyelvezetet, vagy az elmúlt száz esztendőben alaposan megváltozott újságírást, mind a stílust, mind az etikát tekintve. Az egyes bemutatott írásokat a közérthetőség kedvéért mai nyelvre ültetjük át, illetve ahol szükséges, a végén megjegyzéssel látunk el.

„[...] – **Szentgyörgyi István** szobrászművész járt az elmúlt héten Kiskőrösön, hogy a Petőfi szobor felállítására szolgálható tereket megtekintse. Véleménye szerint legalkalmasabbnak látszik erre a célra a községháza előtti Petőfi-tér, ahol a szobor a vasút-utcába néző fronttal lenne felállítandó. Megígérte, hogy a közeljövőben újra ellátogat Kiskőrösre.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. július 2-i számában/

„[...] – **Kút a Piac téren.** A községháza előtti téren üzembe helyezte az előljáróság a régi fogadó fűrott kútját. Szükséget pótol ez a kút, amelynek a vize messze környéken páratlan jóságú. Az előljáróság gondosságá mindenestre dicséretet érdemel. Ha még a már meglévő utcai lámpákat is felállíttatnák, - elmondhatná az előljáróság, hogy ez az év sem múlt el hasznos alkotások nélkül. A közkívánalmakat ilyen csekélységekkel is ki lehetne elégíteni.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. július 2-i számában/

„[...] – **Toronyóra-felügyelő.** Kiskőrös község képviselőtestülete a két toronyban levő órák kezelésével és felügyeletével Kuszka Dezső kiskőrösi órák-mestert bízta meg évi 8500 korona díjazás mellett. Jogos a reményünk tehát, hogy egy szakértő felügyelő keze alatt az órák működni is fognak.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. július 9-i számában/

„[...] – **Ökördi puszta.** Megírtuk, hogy a földbirtok-reform törvény alapján Kiskőrös község közönsége igényt tartott az Ökördi-pusztá megvételére. A múlt héten volt meg a helyszíni tárgyalás, mely alkalommal a község részéről Bukovszky Jenő közigazgatási jegyző, Polereczki János bíró, a mezőgazdasági bizottság részéről Turán István elnök, továbbá a kalocsai káptalan és földbirtokrendező bíróság kiküldöttje jelentek meg.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. július 9-i számában/

„[...] – **Leszállították a sör árát.** Úgy látszik a sörgyárosoknak megjött az eszük, mert a horribilis sörárakat redukálták. De még most sem annyira, hogy a leszállításért dicséretet illett meg őket. Az emelés előtt is elég drágán adták a sört, s ha legalább annyira le nem szállítják – remélhetőleg a sörgyárosok isszák meg a saját sörüket. Ha a publikumban egy kis elhatározás és akaraterő volna – nem mernének így packázni a fogyasztó közönséggel.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. július 16-i számában/

„[...] – **Cséplés.** Hajnali órákban fel-fel bűg a cséplőgép, hogy munkára hívja a gép körül nyüzsgő embereket. Vígán dörömböl a gép, s hullnak a zsákok a drága jó étellel – a gabonával. Az idén nem lehet panasz, mert nemcsak szép és jó gabona termelt, hanem a mennyiség is jóval több, mint a múlt évben. Ennek dacára azonban az árak napról-napra emelkednek, s csodabogar képen lehet majd mutogatni azt a szerencsés, fix fizetéses halandót, aki be tudja szerezni havi szükségletének csak egy részét is.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. július 16-i számában/

„[...] – **Új templom épül** rövidesen Kiskőrösön. A baptista egyház foglalkozik komolyan azzal a tervvel, hogy 1500 ülőhellyel templomot épít azon a helyen, ahol a mostani templom áll. A nagyobb szabású építkezéshez – mint halljuk – már az ősszel hozzáfognak.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. július 23-i számában/

„[...] – **Petőfi halálának 73. évfordulója.** Petőfi Sándor halálának július 31-én van 73. évfordulója. Ez a dátum sajnos nyomtalanul suhan el a költő szülővárosa, Kiskőrös község fölött. Nem tudjuk, de így kell lennie, hogy úgy a községi előljáróság, mint a különböző testületek és egyesületek is megfeledeztek Petőfi Sándor hősi halálának 73. évfordulójáról. Úgy hisszük, hogy nemzetünk lánglelkű dalosa, községünk halhatatlan szülőtte több kegyeletet érdemelt volna ama lakosság részéről, mely mindig büszkén hivatkozik azzal, hogy

itt nálunk Kiskőrösön született Magyarország legnagyobb költője.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. július 30-i számában/

„[...] – **Beleszokunk minden rosszba.** Leginkább a posta tarifa emelkedett hihetetlen mértékben, s ennek dacára, amint értesülünk, a forgalom nem csökken. Épp úgy telefonálnak és sürgönyöznek, meg leveleznek, mintha a tarifát nem felemelték, hanem leszállították volna.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. augusztus 6-i számában/

„[...] – **Ami mégiscsak sok.** A Szarvas fogadó étlapja precíz pontossággal lépést tart a folyton emelkedő drágasággal. Érthető is, hiszen minden rendkívül drága. Azonban, hogy egy sültcseske 150-160 korona legyen – mégiscsak egy kicsit sok. Talán nem is kicsikét, hanem nagyon sok. Budapesten sem kerül többé – ott pedig mégis több a vendéglősök kiadása, mint Kiskőrösön.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. augusztus 13-i számában/

„[...] – **Gabona piac.** A szerdai hetivásáron annyi volt a gabona, mint a régi, jó békevilágban. Csak az árak nem voltak békebeliek, s emiatt alig-alig volt valamelyest vétel. Hiába ér a búza aranyat, ha nincs hozzávaló arany – még papírban se. Talán-talán a búza ára is megunja tétlenül ülni fönn az augusztusi magasban, s majd csak lentebb száll a szegény ember közelébe is.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. augusztus 13-i számában/

„[...] – **Harmónium beszerzés.** Kiskőrös közönsége vallásfelekezeti különbség nélkül támogatására sietett a kiskőrösi református egyháznak s ez az önzetlen áldozatkészség tette lehetővé, hogy a kis egyház meg tudta szerezni a régen nélkülözött harmóniumot [ti. billentyűs hangszer]. A református egyház ezúton is hálás köszönetet mond minden egyes jólelkű adományozónak.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. augusztus 13-i számában/

„[...] – **Vaklárma.** A szerdai hetipiacon ellenőrizhetetlen forrásból az az ijesztő hír repült végig, hogy ég Akasztó község. Ez a hír annál rémesebb volt, mert rettentő szélvihar

dühöngött, s ha a hír csakugyan való, úgy egész Akasztó a tűz martaléka lett volna. A megrémült akasztóiak otthagya a hetivásárt, siettek haza. Szerencsére az egész vaklárma volt, s a tüzesetből egy szó sem igaz.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. augusztus 20-i számában/

„[...] – **Fegyvertartási engedély gazdáknak.** A belügyminiszter utasította a rendőrhatalóságokat, hogy a megbízhatóknak ismert mezőgazdáknak a fegyvertartási kérvényét a legméltányosabban intézzék el. Sok panasz fordul elő, hogy a gazdák nem kapnak fegyvertartási engedélyt, s ezért a kártékony maradarak elűzésére pásztorokat kell fogadniuk.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. augusztus 20-i számában/

„[...] – **Élet, illetve állatmentés.** A Klein-féle borpincénél nagy trágyarakás van felhalmozva. Egyik vasúti ör tehene ráment a süppedékes trágyahegyre, amely lábai alatt besüllyedve – a tehenet elnyeléssel fenyegette. Gerspán Lajos saját élete veszélyeztetésével a tehen megmentésére sietett, s a bátor vasmarkú magyarnak sikerült is az élet, illetve állatmentés.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. augusztus 20-i számában/

„[...] – **Elismerés – borban.** Az Iparos Dalárda többszöri sikeres működése után Szent István napján is gyarapította eddigi szép sikereinek számát. Darula György a dalárda jóakaró támogatója elismerése jeléül 20 hektoliter borral ajándékozta meg a dalárdát. A hétfői dalárda óra után a jó hangú dalárdistáink a kiváló zamatú jó bort az adakozó jelenlétében kedélyes társalgás közben – mely nótákkal volt fűszerezve – utolsó cseppig elfogyasztották.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. augusztus 27-i számában/

„[...] – **Szüreti mulatság.** Amint halljuk, az Iparos Olvasó Egylet és az Iparos Dalárda nagyszabású szüreti mulatság rendezését vette tervbe. A mulatságot jövő hónap folyamán rendezik a Keresztény Iparos Olvasó Egylet helyiségeiben. A rendezőbizottság már akcióba is lépett, hogy a mulatság minél jobban sikerüljön.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. augusztus 27-i számában/

„[...] **Az ellenfordalom hőseinek emlékére** szánta a község képviselőtestülete azt a 40.461 korona 11 fillért, amely a román meg-

szállás okozta károk megtérítése címén folyt be. Örömmel vesszük tudomásul, hogy a vármegyei törvényhatósági bizottság jóváhagyta a határozatot. Talán csak el fog jönni az ideje annak is, hogy nagyobb és maradandóbb formában nyilatkozzék meg a község hálája vértanúival szemben.”

/Megjelent a Kiskőrös Hírlap című hetilap 1922. július 2-i számában/

„[...] **Világítás.** A község elöljárósága fel szólította Thorma Béla mozibérlőt arra, hogy állítson össze egy költségvetést a községházától a vasútállomásig terjedő utcarésznek villanyvilágításáról. Az elöljáróság ugyanis feladataul tűzte ki, hogy az említett utcarészt az ősz beálltáig – a lehetőségekhez képest ellátja megfelelő világítási eszközzel.”

/Megjelent a Kiskőrös Hírlap című hetilap 1922. július 9-i számában/

„[...] **Növekszik a drágaság.** Rozsot a folyó hó 5-i hetipiacon 3200 koronáért kínáltak métermázsáját – árpát, zabot, kukoricát nem is láttunk. Galamb nagyságú csirkéért 160 koronát, nagyobbért 400 koronát kértek. Baracknak kilogrammja 50 korona, meggy 70 korona volt. Tojásnak darabját 12 koronáért vesztegették. Ha így haladunk, elérjük azt, amit az osztrák kancellárról és Csicserin orosz népbiztosról regél a genuai konferencia. Ott ugyanis az történt, hogy midőn a kancellár az ebédért fizetni akart, utalványt adott a pincérnek, s a kérdőjellel alakult pincérnek azt felelte, hogy mit gondolt, csak nem fogok ennyi pénzt magammal hordani, menjen ki a vasúthoz és vigyen egy zsákot magával. Még elmésebben vágta ki magát Csicserin, mert az meg papír rubelt nyomó prést adott a pincér kezébe azt mondván, nyomjon magának anynyi rubelt, amennyi jól esik.”

/Megjelent a Kiskőrös Hírlap című hetilap 1922. július 9-i számában/

„[...] **Jégverés országszerte.** Úgy vártuk, úgy kértük a nagy, mindent perzselő hőségben az esőt. Gabonánk le volt aratva, a tartós eső meghozta volna a kukorica, no meg a burgonya termést is. És adtál Uram áldást, de nincs köszönet benne. [...] Nálunk a nyugat-kelet irányban hulló jégeső Erdőtelek-pusztán még csak borsó nagyságban kísérletezett, s így is 25%-os kárt okozott a szőlőkben, de a Feketealom pusztai részen már a tyúktojás nagyságot is elérte és oly mennyiségben hullott, hogy még reggel is lehetett lapátolni, pedig a jégverés este 7 órakor volt. El is pusztított itt mindent, a szőlőknek csupán a venyigéje maradt meg, az is megtépázva, a burgonya pedig eltűnt a földről, mintha csak kiszántották volna.”

/Megjelent a Kiskőrös Hírlap című hetilap 1922. július 23-i számában/

„[...] **Külterületen lakók leveleinek kézbesítése.** A község képviselőtestülete folyó hó 24-én tartott ülésében a külterületen lakók eddig rendezetlen kézbesítési ügyével foglalkozott. Úgy határozott, hogy a külterületen lakók leveleit az ott lakó tanító urakhoz viteti ki, hogy az érdekelt feleknek ne kelljen a községbe befáradniuk.”

/Megjelent a Kiskőrös Hírlap című hetilap 1922. július 30-i számában/

„[...] – **Az evangélikus templom javítása** hónapok óta tart, hogy a helytelen építkezés miatt beállott hibákat kijavítsák, s a becsurgó eső pusztítását megakadályozzák. A csütörtöki szép csendes eső a nagy szakértelemmel végzett munkát kipróbálta, s az eredmény az, hogy a javított részen az alattomos vízcseppek szemtelenül beszivárogtak, nem lévén tekintettel a munkás és a többrendbeli szakértők jó hírnevének megóvására.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. szeptember 3-i számában/

„[...] – **A bányai evangélikus egyházkerület** folyó hó 7-én tartotta meg évi közgyűlését, melyen többek között kimondták, hogy minden egyes evangélikus egyház tartsa kötelességének Petőfi Sándor, a lutheránus felekezet nagy fia százados születési fordulója alkalmából magasztaló ünnepeket rendezni. A gyűlésen községünkben Koren Márton lelkész, Revaló Pál jegyző és Solti János evangélikus iskolaigazgató vettek részt.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. szeptember 10-i számában/

„[...] – **Szüret.** Imitt-amott már megkezdődött a szüret, a korán érő szőlőkből már csinálgatják a mustot, hogy legyen újbó az igazi szüretre. Még a borákról nem beszél senki, de a vérmesebb szőlősgazdák igen magas mustárakról ábrándoznak. Tekintettel azonban arra, hogy borkivitel pénzünk alacsony állása miatt aligha lesz, a magas borárak csak óhajtasok maradnak.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1922. szeptember 17-i számában/

„[...] – **Egy tanító – sok tanuló.** A helybeli római katolikus iskolába eddig 113 tanuló iratkozott be. A tanerő áll egy, mond egy kántortantóból, akinek a tanításon kívül a kántori teendőket is el kell látnia. Nemcsak a tanulók és a szülők, de a katolikus egyháznak is eminens érdeke, hogy a tanítói állás minél előbb be legyen töltve, mert egy tanító

nem képes hat osztályt tanítani, még ha Bergengóciából került volna is a délibábos magyar rónaságra. Amint értesülünk, Lengyel József plébános már intézkedett, hogy ideiglenesen is biztosítva legyen a tanítás zavartalan menete, s megkérte Vékony Benő tanítót az állás ideiglenes betöltésére addig, amíg az választás útján megtörténik. Vékony Benő szíves készséggel és díjtalanul vállalkozott is erre, s így a választás megejtéséig is rendben megy a tanítás.”

/Megjelent a *Kiskőrös és Járása* című hetilap 1922. szeptember 17-i számában/

„[...] – **Nincs ellenőrzés.** A kiskőrösi piac Csonka-Magyarország legdrágább piaca. Itt az eladók portékájukért annyit kérhetnek, amennyit csak akarnak, mert a kutya se törődik az évig érő árakkal. Csak siránkozunk, hogy milyen drágán tojnak a tyúkok, s milyen drágán tejelnek a tehenek, milyen drágán számítanak a hentések, mészárosok, s milyen drágán árulják a gabonát, zöldséget, gyümölcsöt, de tenni ez ellen senki nem tud, vagy nem is akar.”

/Megjelent a *Kiskőrös és Járása* című hetilap 1922. szeptember 24-i számában/

„[...] – **Rohad a szőlő.** A napokig tartó esőzés nagy károkat okozott eddig is a szőlőkben, mert igen sok fürt megrohadt. Ha azonban száraz, meleg időjárás lesz, ahogy ezt az időjós ígéri, még akkor nagy bajok nem lesznek.”

/Megjelent a *Kiskőrös és Járása* című hetilap 1922. szeptember 24-i számában/

